

ІСТОРИЯ РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ

УДК 94 (477.83/86)

МІСЦЕ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА
У БОЙКОТІ ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1921 р. У ГАЛИЧИНІ

Олег ЄГРЕШІЙ

*ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: ludyna@ukr.net
DOI gal.31.176-184*

У статті автор на основі широкої архівної джерельної бази з'ясовує місце греко-католицького духовенства у бойкоті перепису населення 1921 р. Автором визначено, що польські органи влади провели перепис населення аби показати визнання українцями приналежності галицьких земель до Польщі, а також продемонструвати перевагу польського населення в Галичині. З'ясовано, що близько половини українського населення Східної Галичини не взяло участі в переписі 1921 р. Українські політичні партії, громадські організації та Греко-католицька Церква бойкотували перепис. За активну громадянську позицію священиків піддавали репресіям: накладали штрафи, інтернували, арештовували. Польська адміністрація відстежувала діяльність випускників греко-католицьких духовних семінарій, які займали активну державницьку позицію.

Ключові слова: *Греко-католицька церква, перепис населення 1921 р., польська влада, репресивна політика, Східна Галичина.*

Вочевидь, національне питання поставало як одне із найрубіжніших внутрішніх проблем Другої Речі Посполитої. Значна частина польського політикуму та громадськості були переконані, що незалежна Польща, утворена 11 листопада 1918 р., може існувати лише як мононаціональна держава. Наслідком чого й став курс на асиміляцію меншин. Видається, що найжорсткішу асиміляційну політику польські власті провадили щодо українців, які, як уважалось, могли посягнути на внутрішню безпеку Речі Посполитої. Одним із найбільш поширених методів реалізації задуманого була фальсифікація відомостей про національний склад приєднаних територій, зокрема, Галичини. У вересні 1921 р. польська влада провела загальний перепис населення, що мав на меті, з одного боку показати визнання українцями приналежності галицьких земель до Польщі, а з іншого – продемонструвати перевагу польського населення в Галичині, і, тим самим посприяти інтеграції Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої. Польські владні структури сфальшованими результатами перепису населення намагалися також приховати реальну картину міжнаціональних стосунків у державі через бажання показати світовій спільноті ефемерну цілісність польського суспільства.

Зазначимо, що дана проблема у певних ракурсах уже ставала предметом наукових зацікавлень вітчизняних науковців. Відзначимо, зокрема, наукові праці львівських авторів Богдана Гудя¹, Леоніда Зашкільняка², Ореста Красівського³, Степана Макарчука⁴, Віталія

¹ Гудь Б. В. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект : монографія. Харків : Акта, 2011. 4780 с.

² Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.

³ Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків. Львів : Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 414 с.

⁴ Макарчук С. Поляки південно-східних воєводств Польщі міжвоєнного часу: соціальні та політичні риси. *Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1939)* : матеріали міжнародної наукової конференції. Дрогобич : Коло, 2005. С. 5–18.



Виздрика⁵, Ольги Рудої⁶; івано-франківських істориків: Миколи Кугутяка⁷, Ігоря Пилипів⁸, Руслана Делятинського⁹, роботи тернопільської авторки Лесі Алексієвець¹⁰, статті Ольги Ягольницької з м. Дніпро¹¹ та ін.

Українські партії закликали галицьких українців бойкотувати перепис населення 1921 р., оскільки з точки зору міжнародного права Східна Галичина на той момент ще не була частиною польської держави і проведення польського перепису значною мірою суперечило міжнародним нормам. Представники багатьох українських партій звернулися з офіційним протестом проти проведення перепису до польських властей, а також до міжнародних інстанцій. У повітах українські політичні партії розпочали агітацію за бойкот перепису, наслідком чого близько половини українського населення Східної Галичини не взяло участі в переписі.

Директор департаменту міністерства внутрішніх справ Другої Речі Посполитої у листі до львівського воєводи висловив прохання надати інформацію про масштаб і форму бойкоту, а також соціальний склад протестуючих. Виконуючи рескрипт, польський посадовець у листі від 21 жовтня 1921 р. зауважив, що від Перемишля до Тернополя серед українського загалу шириться думка, що головною метою перепису є накладання у перспективі польською властями обтяжливих податків, посилення панщини та реквізиція худоби¹². На думку польського чиновника, саме економічний аспект переважав у бойкоті перепису: “Наші власності не потребують польського ґрунту”, – таке гасло висували бойкотуючі. Причому, за словами воєводи, до бойкоту була прихильна також частина польського населення східної частини Польщі (міста Кросно, Ясло, гміна Єдліче та ін.). На думку польського чиновника, у бойкоті перепису населення не варто шукати виключно політичних причин та “судити по язичку”. Водночас, польський службовець визнав, що українцям було дано завдання за всяку ціну не допускати проведення перепису: “Якщо прийде описовий комісар, то старайтеся зробити так, аби не було нікого в хаті”. У протилежному випадку існуватиме ризик переписування українців на поляків, а польська поліція буде забирати бидло і коней.

Найсильніший, за словами посадовця, “антисписовий рух” був у гмінах Рава Руська – 70% від усього населення повіту (там була потреба втручання поліції), Бібрці (30 гмін на 91 гміну), Жовкві (20 гмін на 75), Яворові (30 гмін на 70), Перемишлі (16 гмін на 123), Старому Самборі (10 гмін на 56), Цішанові (нині – Республіка Польща) (13 гмін на 66), Сокалі (10 гмін

⁵ Виздрик В. Соціально-економічні та суспільно-політичні процеси в галицькому селі (1919–1939) : автореф. дис. ... д-ра істор. наук. Львів, 2016. 36 с. ; Виздрик В. Встановлення польської адміністрації в Галичині на початку 20-х років ХХ століття. *Грані. Історія*. № 8 (112). Серп. 2014. С. 157–163.

⁶ Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 роках. *Проблеми гуманітарних наук. Серія “історія”*. Вип. 36. С. 160–174.

⁷ Кугутяк М. Галичина: сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 199 с.

⁸ Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939) : монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 440 с.

⁹ Делятинський Р. Діяльність духовенства Станіславівської єпархії УГКЦ в умовах утвердження польського окупаційного режиму (1920–1923 рр.). URL: <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/mesogaia/delyat03.htm> ; Делятинський Р. Регулювання правового статусу греко-католицької Церкви в контексті подій радянсько-польської війни у 1920–1921 рр. (на прикладі Станіславівської єпархії). *Україна соборна* : збірник наукових статей / ред. кол.: О. П. Реєнт (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. Вип. 2. Ч. 2 : Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. С. 309–320.

¹⁰ Алексієвець Л. Польща в 1918–1926 рр. у вимірі сьогодення. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Alexsiievets_Lesia/Polscha_v_1918_1926_rr_u_vymiri_sohodennia.

¹¹ Ягольницька О. Особливості переписів населення Польщі 1921 р. та 1931 р. і картина етнічного і конфесійного складу суспільства Другої Речі Посполитої. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Історія та археологія*. 2010. Вип. 18. С. 186–190.

¹² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Inwentarz Zbioru Ministestwo Wyznan Religijnych I Oświecenia publicznego w Warszawie z lat 1917–1939. Tom 1. Numer zespolu 14. Sygn. 928 (Sprawy osobowe ksiezy – raporty wojewodow o antypanstwowej dzialanosci kleru grecko-katolickiego w Malopolsce 1919–1939). 42 k.

на 105) та Добромилі (10 гмін на 94). Причому на думку польських інформаторів, священники під час “антисписових акцій” були менш активними аніж світська інтелігенція¹³. У населених пунктах Бібрка, Яворів, а також у Жовкві та Перемишлі активність виявляли також отці-василіяни, які за даними польських спецслужб, часто “надужували своє становище”. Водночас, за даними польських інформаторів, бойкот перепису відбувся спорадично у Львівському та Ярославському повітах (кілька гмін), Городоцькому – 3 гміни та в Ланкуті (нині – Республіка Польща) – 1 гміна¹⁴.

На конференції старост Львівського воєводства, 1920 р., обговорювалося питання виконання рескрипту генерального делегата польського уряду д-ра Казимира Галецького у Львові про державні справи першої ваги (перепис населення, бранку до польського війська, вибори до польського парламенту, набоженства за президента тощо). Відзначалося, що для руської інтелігенції питання оборони польської держави “не є конечні”, а робота з молоддю на підтримку Польщі не проводиться узагалі¹⁵. Руське суспільство, як відзначалося на конференції, не дало жодного рекрута до польської армії без агітації, а 1919 року “у час інвазії української агітувало за інше”. Усі ж вияви непокори, на думку польських старост, “повинні прикорочуватися”, бо прийде культура Сходу (імовірно йдеться про більшовиків. – *О. Є.*) і постраждають, врешті, всі громадяни польської держави. Українці ж у всьому бачать утиски, акти терору і кривди, люблять воювати та випускають брошури і книжки, які самі мало читають, але “випроваджують в блуд свідому опінію”. Панство ж українське буде не скоро¹⁶.

Представники міністерства внутрішніх справ Польщі направили телеграму також станиславівському воєводі, в якій просили надати інформацію про характер протестів на території воєводства. У листах-відповідях відзначалося, що “збурює спокій” руська партійність і греко-католицьке духовенство. Найактивніше бойкотувало населення в Рогатині та Снятині. Крім того, помітний бойкот мав місце в Городенці, Жидачеві, Коломиї, Косові, Надвірні, Печеніжині, Богородчанах, Турці, Долині, Тлумачі, Стрию, Рогатині, Калущі, Снятині та Станіславові¹⁷.

За інформацією повітових староств Тернопільського воєводства від 1 жовтня 1921 р. “антидержавну агітацію” проводили греко-католицькі священники, вчителі, студенти, а також офіцери колишньої української армії. При чому, на думку інформаторів, “засадничо” опиралися перепису населення лише руська інтелігенція, інші випадки бойкоту мали спорадичний, а не “генеральний характер”¹⁸.

Польські органи влади були стурбовані активною громадянською позицією греко-католицького духовництва під час перепису населення. Парох Кам’янки Струмилової Михайло Ягельський та о. Петро Гарич з Незнанова свідомо не заповнили рубрики “обивательство” (громадянство. – *О. Є.*); деякі отці (Василь Лиско з Раковець поблизу Вишнівця) відмовляли суспензію віровизнань проти конскрипції. Окремі священнослужителі (Петро Пелех із Сільця Річкового (нині – Сілець), о. Павло Олійник із гміни Хмелиська поблизу Золочева, о. Григорій Плакида із Нового Скалату, о. Володимир Куницький з Оріховець визнали, що приналежні до

¹³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Inwentarz Zbioru Ministestwo Wyznan Religijnych I Oświecenia publicznego w Warszawie z lat 1917–1939. Tom 1. Numer zespolu 14. Sygn. 928 (Sprawy osobowe ksiezy – raporty wojewodow o antypanstwowej dzialanosci kleru grecko-katolickiego w Malopolsce 1919–1939). 36 k.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ AAN. 5336 (Sprawy wewnetretrzne, glownie dotyczace Kosciola i kleru. Korespondencja, raporty, notatki, wycinci prasowe 1919–1920). K. 69.

¹⁶ Ibid. K. 232–235.

¹⁷ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 31. Донесення воєводського управління міністерству внутрішніх справ про бойкот перепису населення який проводили українці Станіславщини). Арк. 1–3.

¹⁸ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). Ф. 231. Оп. 1. Спр. 9. Інформації повітових староств про агітацію яку поводять українські націоналісти проти перепису населення на території Тернопільського воєводства). Арк. 91.



Галичини Східної, а парох Бужан о. Аполінарій Чемеринський у рубриці громадянство написав: “Західна Українська Республіка”¹⁹.

Команда поліції в Тернополі радила звернути пильнішу увагу на отців Мохнацького, Турбака, Монцібовича (по відношенню до нього навіть радили застосувати військо) та Цегельського. За свідченням інформаторів, асистенція війська була необхідна у багатьох населених пунктах, зокрема: Ярославі, Кам’янці Струмиловій, Станіславові, Стрию, Самборі, Журавиці, Дрогобичі, Коломиї, Жовкві, Тернополі, Золочеві, Бережанах, Теребовлі, Заліщиках, Бродах та ін.²⁰.

Греко-католицький парох у Братківцях поблизу Стрия – о. Кароль Бардин проводив агітацію проти перепису населення. За свідченням постерунків поліції, у Косові отець Іван Донігевич виступав проти польського народу та підбурював “в тому дусі темних гуцулів”. А о. Володимир Стефанович – греко-католицький парох у Кутах, за інформацією польських органів влади, “є знаним фанатиком українським”, а гміни Кути та Старі Кобаки, які належать до його парафії – до антипольськи налаштованих²¹.

Польська вдала жорстоко карала українських священнослужителів за стійку громадянську позицію. Було арештовано, зокрема, о. Петра Курчабу із с. Чорний Острів Бібрського повіту, греко-католицького декана о. Степана Городецького із Вербилова Рогатинського повіту та ін.²². На багатьох священнослужителів було накладено грошовий штраф. 20 лютого 1922 р. на отця-доктора Володимира Пелліха з Радехова було накладено 600 польських марок штрафу. А 1200 марок він ще мусив заплатити додатково як “вруг польськості” за те, що публічно не визнав себе громадянином Польщі. Сорокавосмирічний отець Микола Букач отримав 600 марок штрафу через те, що не визнав приналежності Галичини до Речі Посполитої. 16 травня 1922 р. Атанас Дух із Борщова, що біля Перемишлян та о. Стефан Лаба отримали 600 марок штрафу “за перекручення розпорядження Ради Міністрів від 9 липня 1921 р. про “список людності”. За “порушення приписів уставу” грошовим штрафом було покарано також о. Івана Яцуру з Котузова (поблизу Зарваниці) та о. Петра Бая з Перемишлян²³. Як правило штраф коливався від 300 до 1200 польських марок.

Староство в Кам’янці Струмиловій в особі свого очільника Мариновського у листі до воєводського уряду в Тернополі від 8 жовтня 1921 р. серед заходів необхідних для заспокоєння ситуації, зокрема, виокремив: “особисту інтервенцію” у певних гмінах; примусове відправлення опозиційно налаштованих осіб до староств під конвоєм 10–20 жовнірів; а в деяких особливо супротивних гмінах – асистенцію війська. У листі-відповіді від 8 жовтня 1921 р. постерунки державної поліції зізнавалися, що в Заліщиках, Тлустім та Милівцях для заспокоєння ситуації варто таки залучати військо. Водночас, у гмінах Шипівці, Головчинці, Королівка, Солоне та Ангелівка перепис населення відбувся спокійніше²⁴.

Нерідко польські органи влади намагалися вплинути на львівський греко-католицький ординаріат задля усунення отців, заангажованих у політиці з посад парохів. Староста м. Ярослав у листі до львівського воєводського управління від 2 липня 1923 р. відзначив, що в інтересах уряду був би доречний відхід “від політичних зацікавлень” та зосередження на релігії пароха села Новий М’якиш Ярославського повіту Йосипа Ліщинського, оскільки останній під час перепису населення 1921 р. агітував за “незглошення українців”. Водночас польський

¹⁹ ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 9. Інформації повітових староств про агітацію яку поводять українські націоналісти проти перепису населення на території Тернопільського воєводства. 71 арк. зв.

²⁰ Там само. Арк. 91.

²¹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 11. Спр. 5. (Переписка з повітовими старостами про діяльність греко-католицьких священників в селах Станіславського воєводства). Арк. 5.

²² Там само. Спр. 31 (Донесення воєводського управління міністерству внутрішніх справ про бойкот перепису населення, який проводили українці Станіславщини). Арк. 12. ; Ф. 2. Оп. 11. Спр. 5. (Переписка з повітовими старостами про діяльність греко-католицьких священників в селах Станіславського воєводства). Арк. 2.

²³ ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 295. (Донесення повітових староств про накладення і стягування штрафів з укр. священників та ін. осіб за порушення уставу про перепис населення). Арк. 74.

²⁴ ДАТО. Спр. 9. (Інформації повітових староств про агітацію яку поводять українські націоналісти проти перепису населення на території Тернопільського воєводства). Арк. 16, 18.

посадовець Ярослав Ян Партика підкреслив, що назагал існує мало підстав притягнути отця до суду, адже він не агітував безпосередньо проти польських органів влади та не агітував не виплачувати податки²⁵.

Часом польські власті задля усунення небажаного священика з посади сприяли обміну отців-парохів. Отця Василя Бернацького, пароха в Підбірцях Яричівського деканату прагнули перенести на пароха в Германові Винницького деканату, а отця Петра Пилипця, пароха Германова, навпаки перемістити до Підбірців. Польські органи влади мотивувати це рішення тим, що в Германові о. Пилипець лише “під примусом” виконував перепис населення, метрики писав на українській, а не на латинській чи польській мовах, називав польський уряд “окупантом східної Малопольщі”. Отець П. Пилипець, на думку польських спецслужб, “чує ненависть до уряду польського”, легковажить розпорядженнями польської влади, дає приклад протистоючому між українцями і поляками. Своєю чергою, митрополита консисторія, прагнучи захистити о. П. Пилипця, зауважувала, що причини за якими польська влада прагне здійснити “рокірування” нестійкі, бо після обіжника прем’єра Поніковського загальний перепис населення в 1921 р. був добровільний²⁶.

Староста Сяноцького повіту у листі до президії воєводства у Львові писав, що греко-католицький священик Михайло Кріль належить до Трудової партії української, і разом з о. Пантелеймоном Шпількою “брав участь у повстанні українському, підтримував банди українські в 1918 р. Сяноцького повіту”. У листі староста радив його перенести на іншу посаду в інше село²⁷. Відзначалося, що о. Михайло Кріль “ворог Польщі”, бо в час перепису населення 1921 р. в гміні Вислок Великий влада мусила вислати спеціального “комісара списового” із Сяноку. Схожа агітація мала місце і в гміні Радошиця, де українці відмовилися взяти участь у переписі населення. Більше того, впродовж 1918–1919 рр. о. Кріль, як відзначали польські постерунки поліції, “перетинав дроти телефонічні в Команчі і шкодив інтересам державним”. Водночас перемишльський єпископ Йосафат Коциловський висловив рішучий протест проти такого рішення польської влади, вважаючи оцінку діяльності о. Кріль польськими органами влади надуманою²⁸.

Польські органи поліції уважно відстежували також діяльність священика Юліана Гумецького. Староста жовківський у листі зауважував, що священик “належить до партії радикально-української і є противником належності Галичини до Польщі”. Під час перепису населення, 1921 р. та виборів до Сейму і Сенату 1922 р. він агітував українців не брати участі в заходах. Священику також закидали те, що на його парафії часто виконувалися українські пісні, парафія наповнена народно-українським духом, а сам о. Юліан Гумецький має великий вплив на людинність, бо є провідником місцевої “Просвіти”²⁹.

Об’єктом особливих нападів польської влади став парох м. Пустомити Володимир Стернюк. Підкомісар державної повітової поліції у Львові Кропивницький у звіті відзначав, що о. В. Стернюк є затятим українцем, який у церкві виступав з промовою: “Україна буде, бо в Чехословаччині стоїть мільйонна армія українська яка визволить народ руський з-під ярма польського”³⁰. Спецслужби радили якнайшвидше арештувати пароха.

²⁵ Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 1. Оп. 14. Спр. 1029. (Справа про розгляд звинувачень священика Греко-католицького в Менкиші новому Ярославського повіту Ліщинського Йосипа в діяльності спрямованої проти польської влади). Арк. 11.

²⁶ Там само. Спр. 1028. (Деяко про заміну парафії греко-католицькому священику Пилипцю П. у зв’язку з донесенням про його нелояльну діяльність проти Польщі). Арк. 20 зв., арк. 26.

²⁷ Там само. Спр. 1567. (Переписка з Сяноцьким повітовим старостом про складення характеристики на Кріль, кандидата на посаду священика греко-католицької парафії в Чашках Сяноцького повіту, 1924). Арк. 4.

²⁸ Там само. Арк. 25.

²⁹ Там само. Спр. 1562. (Переписка з Жовківським повітовим старостом про складення характеристики на Калинського І., Мартиновича Є. та ін. кандидатів на посаду священика греко-католицької парафії в Белзі Жовківського повіту, 1924). Арк. 17.

³⁰ Ibid. Спр. 1030. (Справа про позбавлення священика Стернюка права займати посаду в греко-католицькій парафії в Пустомитах Львівського повіту у зв’язку з підозрою в антипольській діяльності). Арк. 82, 83 зв.



До списку осіб, які потребують перевірки цензурою належало десятки священників Станіславівської єпархії: о. Андрій Галандюк з Болехова (із формулюванням “підбурював до ненависті до Польщі”); о. Володимир Яковський із їмостою Марією з Рожнятова (агітували проти перепису людності та підбурювали “молодіж проти Польщі”), о. Іван Степаняк із Лолина (“агітував За Україну”). Польська адміністрація встановила контроль за кореспонденцією священників о. Зенона Кисілевського з Гринівців та о. Діонізія Величковського з Братишева Тлумачького повіту. Чимало священнослужителів єпархії потрапили під нагляд поліції за звинуваченнями в “тайній агітації сепаратизму українського”, “закликів до збройного повстання проти війська”, “прихильності до України”, “симпатії до Західно-українського панства” тощо³¹.

У листі генеральному делегатові польського уряду у Львові від 9 серпня 1921 р. представник львівського греко-католицького ординаріату зауважив, що Греко-католицька церква творить міцний бар’єр проти полонізації Галичини Східної. Через те польські органи влади й намагаються “підкопати і знищити вплив церкви на суспільство і вживають усіх можливих способів”³². Схожий лист-скаргу 28 лютого 1922 р. було направлено також до Міністерства віровизнань у Варшаві³³.

На Лемківщині відстежували діяльність о. Теофіла Качмарчика з Бінчарова, який як уважали польські органи влади, усе життя пропагував антипольські погляди. Польські постерунки з’ясували, що його внука було повішено в час Першої світової війни за русофільську діяльність, а син – займався антиурядовою діяльністю. Під нагляд поліції потрапив також о. Петро Лучицький з Брунар та о. Дмитро Шиляк із с. Ізба, якого звинувачували в русофільстві та у відмовленні набоженства “за Руську народну республіку”³⁴.

Часом парафіяни самі просили єпархіальні уряди усунути священників. Так було із парохом с. Черневе Мостиського повіту о. Климентієм Хотинецьким, який на прохання вірян відмовився відправити Службу Божу з нагоди третьої річниці повстання Української держави та панахиду за загиблими українськими вождями, 1 листопада 1921 р., покликаючись на відсутність відповідного розпорядження з консисторії м. Перемишля. Парафіяни села скаржилися, що о. К. Хотинецький не проводив культурно-освітньої роботи, а навпаки “... складав візити на постерунки жандармам. Він завсігди знає як отвиряються двері до пана старости і кожного комісаря”, а українську інтелігенцію називає бунтівниками і голотою. Врешті, парафіяни запрошували отця із сусіднього села Малніва – о. Попеля³⁵.

Польські органи влади через підозру участі в агітації проти перепису населення відстежували місця перебування алумнів (випускників) львівської та перемишльської греко-католицьких духовних семінарій у повітах Краківського, Станіславівського та Тернопільського воєводств. Увагу посадовців, зокрема, привернули алумни Зеновій Павлович з Калуша, Михайло Бложовський із Заріччя, Євген Лопатинський із гміни Озеряни та Олександр Содомора з Новосілки. Водночас, було спростовано припущення приналежності випускників семінарії – Іллі Яковця з Томашівця і Романа Дяківа з Кропивника до Української радикальної партії. За даними польських постерунків поліції, багато випускників семінарій належало до таємних антидержавних організацій, Українського таємного університету тощо³⁶. Найбільш антиполь-

³¹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр.128. (Списки осіб, листи, які потребують перевірки цензурою). Арк. 42, 43 зв, 44.

³² ДАТО. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 325. (Скарга Львівського греко-католицького ординаріату про переслідування духовенства органами влади. Переписка з Міністерством віровісвідання і повітовими старостами з цього питання). Арк. 13.

³³ Там само. Арк. 27, 27 зв.

³⁴ Archiwum Panstwowe w Krakowie, Oddzial II, Inwentarz akt Starostwa Powiatowego w Grybowie z lat 1919–1930. Nr zesp 217. Sygn 23. (Referat administracyjny-prawny Sprawy wyznaniowe oraz kultury i sztuki 1. Sprawy kosciola grecko-katolickiego i prawoslawnego 3 inne wyznania i sekty, 1919–1923). K. 7, 20.

³⁵ Archiwum Panstwowe w Przemyślu. Nr zesp 4188. Sygn 4157. (Sprawy karności księży. Zwalszanie wrogich agitacji przeciwko cerkwi. Sprawozdanie o stanie religijno moralnym parafii. Wytacje dekanalne parafii. *Sprawy Zakon ów i Ochronek. Odznaki kryłoszańskie. Dom prezbiterialny, 1937*). K. 223.

³⁶ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 14. Спр. 1552. (Матеріали про перевірку поведінки випускників Львівської і Перемишльської греко-католицьких духовних семінарій у повітах Краківського, Станіславівського і Терно-

ськи налаштованою, на думку спецслужб, була діяльність Ілька Кубарича з Обельниці Рогатинського повіту, який проводив антивиборчу агітацію в гмінах Обельниця, Юнашків, Кунічі, закликав бойкотувати вибори, збудував публічний спокій. І. Кубарича врешті було арештовано у Рогатині 5 жовтня 1922 р.³⁷.

Алумн Остап Фірчук, як свідчили постерунки поліції, підтримував активний контакт зі священнослужителями Бібрського повіту, підбурював українців до антипольських виступів. Польська адміністрація радила не виплачувати дотації клирикам, які приховували свою участь в українсько-польській війні 1918–1919 рр., а також застерігала керівництво греко-католицької семінарії в Перемишлі про переховування своїх випускників, які були заангажовані в антипольській діяльності³⁸.

Польські органи влади прагнули переконати греко-католицьке духовництво не втручатися в політичні справи, про що вели мову з адміністрацією єпархії. Представник департаменту визнань Міністерства віровизнань релігійних і публічної освіти у листі до членів деканальної капітули у Станиславові у 1920 р. зазначив, що священнослужитель “повинен говорити “казання про Христа”, а не “ховатися за епітрахіль” і “бавитися у політику”. Члени капітули, за словами польського чиновника, мають передусім обов’язки економічні – наприклад “складати кошторис направи дахів” у церквах³⁹.

Схожа риторика звучала і в переписці між представником департаменту визнань Міністерства визнань релігійних і освіти публічної і членами капітули деканальної у Перемишлі. Польський чиновник зауважив, що “в консисторії мусять задуматися, де і в якій країні вони живуть” і що “язик український – не ікона”. Польська держава, за словами поляка, сприяє маєткам церковним, і з господарських позицій церква (Греко-католицька. – *О. Є.*) є міцною, а відтак і церква мусить сприяти зміцненню польської держави. Водночас, з боку греко-католицької вищої єпархії як продемонстрував перепис населення, 1921 р., за словами польського урядовця, бракує контролю за каригідними священиками. Претензії польський чиновник висловив не лише перемишльському єпископу Йосафату Коциловському, а й станиславівському – Григорію Хомишину, в єпархії якого проживає більше українців. Перемишльському єпископові закидали те, що він призначає парохів не шляхом конкурсу, а адміністративно – “наказує зверху”. Це, на думку польської влади, тому, що священнослужитель побоюється аби парохами не стали громадяни лояльні до Польщі⁴⁰.

У львівській архієпархії, значна частина священиків підкреслювала українську ідентичність підтримуючи бранку українців до війська та бойкотуючи вибори 1922 р. до польського сейму. “Що не священник – то у “партії Петрушевича”” – підкреслював польський посадовець⁴¹.

Водночас, у переписці між воєводою у Львові і представником департаменту визнань Міністерства визнань релігійних і освіти публічної 1931 р. відзначалося, що перепис населення 1931 р. (це був другий за ліком перепис населення у Другій Речі Посполитій. – *О. Є.*) вдався, бо не було такого крику руської інтелігенції і зокрема “отців руських” як після Першої світової війни⁴². На думку аналітиків, це пов’язано з ефективністю Конкордату, 1925 р., хоча не виключено, що свою справу зробив єпископ Г. Хомишин, який закликав руське суспільство до спокою.

пільського воєводства. Деякі священики приймали активну участь в агітації проти перепису населення 1924, 1925 рр.). Арк. 31, 38.

³⁷ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 14. Спр. 1552. Арк. 28, 28 зв., 30.

³⁸ Там само. Спр. 1551. (Матеріали про перевірку поведінки випускників греко-католицьких духовних семінарій у повітах воєводства. Переписка, донесення та ін.). Арк. 22, 22 зв.

³⁹ AAN 451 biskupstwa konsystorze kapituły dziekanaty – grecko-katolickiego – utworzenie delimitacje nominacje uposazenie majatku i inne – arcybiskupstwo w Stanislawowie t. 3. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWR i OP department wyznań). K. 239.

⁴⁰ Ibid. 450. (Biskupstwa konsystorze kapituły dziekanaty – grecko-katolickiego – utworzenie delimitacje nominacje uposazenie majatku i inne – arcybiskupstwo w Przemyślu t. 2.) K. 284–289.

⁴¹ Ibid. 449. (Biskupstwa konsystorze kapituły dziekanaty – grecko-katolickiego – utworzenie delimitacje nominacje uposazenie majatku i inne – arcybiskupstwo we Lwowie t. 1.) K. 437–447.

⁴² Ibid. 383. (Statystyka I wykazy – powszechny spis ludności). K. 33.



Загальний перепис населення проведений у вересні 1921 р. був задуманий польськими властями для легітимації приналежності галицьких земель до Польщі та демонстрації переваги польського населення в Галичині. Польські владні структури, тим самим, намагалися інтегрувати територію Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої. Оскільки з точки зору міжнародного права Східна Галичина на той момент ще не була частиною польської держави і проведення польського перепису значною мірою суперечило міжнародним нормам, українські політичні партії, громадські організації та Греко-католицька Церква бойкотували перепис. За активну громадянську позицію священників піддавали репресіям: накладали штрафи, інтернували, арештовували. Нерідко польські власті намагалися сприяти усуненню антипольськи налаштованого отця з парафії, шляхом обміну його на більш лояльного. Польська адміністрація відстежувала також діяльність “неблагонадійних” випускників греко-католицьких духовних семінарій. Греко-католицьке духовенство під час проведення перепису населення, 1921 р., продемонструвало високу громадянську позицію.

LOCATION OF THE GRECO-CATHOLIC CHURCH IN THE BOYCOT OF CENSUS OF POPULATION IN 1921 IN GALYCHYNA

Oleh YEGRESHII

State Higher Educational Institution

“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,

Department of History of Ukraine and methods of teaching history,

Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Summary

In the article the author, on the basis of a broad archival source base, finds out the place of the Greek Catholic church in the boycott of the population census of 1921. In particular, the materials of the Polish archives: Warszawa, Krakow, Peremyshl; documents of the state archives of Lviv, Ternopil, Ivano-Frankivsk.

The author states that the Polish authorities conducted a population census in order to demonstrate the recognition of the Ukrainians’ belongings of the Galician lands to Poland, as well as to demonstrate the superiority of the Polish population in Galicia. It was proved that Ukrainian parties called on Galician Ukrainians to boycott the census of 1921, since from the point of view of international law, Eastern Galicia at that time was not yet part of the Polish state and the holding of the Polish census contradicted international norms. It was found that about half of the Ukrainian population of Eastern Galicia did not participate in the census of 1921.

Ukrainian political parties, public organizations and the Greek Catholic Church boycotted the census. For the active civic position of the priests were subjected to repression: imposed fines, interned, arrested. It was determined that the Polish authorities tried to help eliminate the anti-Polish-minded priest from the parish, by exchanging it for a more loyal one. The Polish administration also monitored the activities of graduates of the Greek Catholic Seminary, which held an active state position.

Keywords: *Greek Catholic Church, Population census, Eastern Galicia, The Polish administration, Greek Catholic Seminary.*

REFERENCES

Aleksiievets’ L. Pol’shcha v 1918–1926 rr. u vymiri s’ohodennia. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiievets_Lesia/Polscha_v_1918_1926_rr_u_vymiri_sohodennia. (in Ukrainian).

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Inventarz Zbioru Ministestwo Wyznan Religijnych i Oswiecenia publicznego w Warszawie z lat 1917–1939. Tom 1. Numer zespolu 14. Sygn. 928 (Sprawy osobowe ksiezy – raporty wojewodow o antypanstwowej dzialanosci kleru grecko-katolickiego w Malopolsce 1919–1939).

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN): Nr 5336 zesp. (Sprawy wewnetretrzne, glownie dotyczace Kosciola i kleru. Korespondencja, raporty, notatki, wycinci prasowe 1919–1920).

Archiwum Panstwowe w Krakowie, Oddzial II, Inwentarz akt Starostwa Powiatowego w Grybowie z lat 1919–1930. Nr zesp 217. Sygn 23. (Referat administracyjny-prawny Sprawy wyznaniowe oraz kultury i stuki 1. Sprawy kosciola grecko-katolickiego i prawoslawnego 3 inne wyznania i sekty, 1919–1923).

Archiwum Panstwowe w Przemyslu. Nr zesp 4188. Sygn 4157. (Sprawy karności księży. Zwalszanie wrogich agitacyi przeciwko cerkwi. Sprawozdanie o stanie religijno moralnym parafii. Wiytacje dekanalne parafii. *Sprawy Zakon ów i Ochronek*. Odznaki kryłosańskie. Dom prezbiterialny, 1937).

Deliatyns'kyi R. Diial'nist' dukhovenstva Stanyslavivs'koi yeparkhii UHKTS v umovakh utverdzhennia pol's'koho okupatsiynoho rezhymu (1920–1923 rr.). URL: <http://www.mesogaia-sarmatia.narod.ru/mesogaia/delyat03.htm> (in Ukrainian).

Deliatyns'kyi R. Rehuliuвання правового статусу hreko-katolyts'koi Tserkvy v konteksti podii radians'ko-pol's'koi viiny u 1920–1921 rr. (na prykladi Stanislavivs'koi yeparkhii). *Ukraina soborna : Zbirnyk naukovykh statey* / red. kol.: O. P. Reyent (vidp. red.) ta in. Kyiv : In-t istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2005. Vyp. 2. Ch. 2 : Sotsiokul'turni, etnokonfesiini ta demohrafichni problemy formuvannia ukrains'koi natsii. S.309–320. (in Ukrainian).

Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivs'koi oblasti. F. 2. Op.1. Spr. 31. (Donesennia voievods'koho upravlinnia ministerstvu vnutrishnikh sprav pro boykot perepysu naseleння yakyi provodyly ukraintsi Stanislavshchyny).

Derzhavnyi arkhiv L'vivs'koi oblasti. F. 1. Op. 14. Spr. 1029. (Sprava pro rozhljad zvyuvachen' sviashchenyka Hreko-katolyts'koho v Menkys'hi novomu Yaroslavs'koho povitu Lishchyns'koho Yosypa v diial'nosti spryamovanoi proty pol's'koi vlady).

Derzhavnyi arkhiv Ternopil's'koi oblasti. F. 231. Op. 1. Spr. 9. (Informatsii povitovykh starostv pro ahitatsiiu yaku povodiāt ukrains'ki natsionalisty proty perepysu naseleння na terytorii Ternopil's'koho voievodstva).

Hud' B. V. Ukrains'ko-pol's'ki konflikty novitn'oi doby: etnosotsial'nyi aspekt : monohrafiia. Kharkiv : Akta, 2011. 470 s. (in Ukrainian).

Zashkil'niak L., Krykun M. Istoriya Pol'shchi. Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv. L'viv : L'vivs'kyi natsional'nyi universytet im. I. Franka, 2002. 752 s. (in Ukrainian).

Yahol'nits'ka O. Osoblyvosti perepysiv naseleння Pol'shchi 1921 r. ta 1931 r. i kartyna etnichnoho i konfesiynoho skladu suspil'stva Druhoyi Rechi Pospolytoy. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Serii: Istorii ta arkeolohiia*. 2010. Vyp. 18. S. 186–190. (in Ukrainian).

Krasivs'kyi O. Halychyna u pershii chverti XX st.: Problemy pol's'ko-ukrains'kykh stosunkiv. L'viv : Vyd-vo LFUADU, 2000. 414 s. (in Ukrainian).

Kuhutiak M. Halychyna: storinky istorii : narys suspil'no-politychnoho rukhu (XIX st. – 1939 r.). Ivano-Frankivs'k, 1993. 199 s. (in Ukrainian).

Makarchuk S. Poliaky pivdenno-skhidnykh voyevodstv Pol'shchi mizhvoiennoho chasu: sotsial'ni ta politychni rysy. *Poliaky, ukraintsi, bilorusy, lytovtsi u mizhvoienanii Pol'shchi (1921–1939)* : materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii. Drohobych : Kolo, 2005. S. 5–18. (in Ukrainian).

Pylypiv I. Hreko-katolyts'ka tserkva v suspil'no-politychnomu zhytti Skhidnoi Halychyny (1918–1939) : monohr. Ternopil' : Ekonomichna dumka TNEU, 2011. 440 s. (in Ukrainian).

Ruda O. Derzhavna polityka Druhoyi Rechi Pospolytoi v natsional'niy sferi u 1918–1926 rokakh. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii "Istoriya"*. Vyp. 36. S. 160–174. (in Ukrainian).

Vyzdryk V. Vstanovlennya pol's'koi administratsii v Halychyni na pochatku 20-kh rokiv XX stolittya. *Hrani. Istorii*. № 8 (112). Serp. 2014. S. 157–163. (in Ukrainian).

Vyzdryk V. Sotsial'no-ekonomiiani ta suspil'no-politychni protsesy v halyts'komu seli (1919–1939) : avtoref. dys. ... doktora istor. nauk. L'viv, 2016. 36 s. (in Ukrainian).